

Historia Slavorum Occidentis
2022, R. 12, nr 1 (32)
ISSN 2084-1213
DOI: 10.15804/hso220105

AGNIESZKA NALEWAJEK (WARSZAWA)

ORCID: 0000-0001-5155-4511

***Curienses* w służbie wojskowej na Rusi za panowania króla Jana Olbrachta – zarys problematyki źródłowej**

Słowa kluczowe: Jagiellonowie; król Jan Olbracht; dwór królewski; wojskowość staropolska; Ruś

Keywords: The Jagiellonian dynasty; king John I Albert; royal court; old-Polish military; Ruthenia

Abstract: This article includes an analysis of the accounting records preserved in the Central Archives of Historical Records in Warsaw which refer to the years of the reign of King John I Albert (1492–1501), in terms of the issues connected with the military service performed by horse courtiers (*curienses*) in the defence of Ruthenia.

Szeroka problematyka badawcza polskiego dworu królewskiego w epoce jagiellońskiej obejmuje między innymi aspekty militarne, wśród których znajduje się tematyka związana ze służbą wojskową dworzan oraz oddziałami nadwornymi¹. W tym

¹ U. Borkowska, *Dynastia Jagiellonów w Polsce*, Warszawa 2013, s. 123–228; M. Ferenc, *Służba wojskowa dworzan Zygmunta Augusta*, [w:] *Dwór a kraj. Między centrum a peryferiami władzy*, red. R. Skowron, Kraków 2003, s. 99–116; A. Gładysz, *Militarne aspekty funkcjonowania dworu królewskiego ostatnich Jagiellonów – stan badań i ich perspektywy*, [w:] *Ad perpetuam rei memoriam. Jagiellonowie i ich czasy w historiografii polskiej XVI–XXI wieku*, red. A. Januszek-Sieradzka, Sandomierz 2013, s. 37–57; tenże, *Rejestr dworzan konnych Zygmunta I Starego wysłanych do walki z Krzyżakami pustoszącymi Mazowsze na przełomie lipca i sierpnia 1520 roku*, *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 21 (2020), z. 4, s. 172–173; A. Janu-

obszarze istnieje potrzeba opracowania zagadnień wojskowych na polskim dworze u progu czasów nowożytnych za panowania króla Jana Olbrachta (1492–1501), które legły u podstaw staropolskiej sztuki wojennej². Niniejszy artykuł stanowi próbę naświetlenia w oparciu o fragmentaryczne księgi rachunkowe, w szczególności rejestry płac dla dworzan oraz rejestry popisowe z tego okresu znajdujące się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, kwestii dotyczących *curiensium in Russia servientibus* u schyłku XV stulecia³. Od wielu lat zagadnienia te podnoszone są w badaniach nad wojskowością polską okresu jagiellońskiego, co budzi potrzebę przyjrzenia się im bliżej⁴.

szek-Sieradzka, *Udział konnicy nadwornej Zygmunta Starego w wojnie pruskiej (1519–1521) w świetle źródeł podskarbińskich*, [w:] *Regnum defendo ense et alis tego stricto. Królestwa bronię dobytym mieczem i osłaniam skrzydłami. Malbork w Prusach Królewskich*, t. 1: *Prusy Królewskie i Malbork w okresie staropolskim (1454–1772)*, red. A. Dobry, R. Panfil, Malbork 2021, s. 40–57.

² T. Grabarczyk, „*Po racku, po husarsku, z przyprawą tatarską*” – początki przemian wojskowości polskiej u schyłku XV w., [w:] *In tempore belli et pacis. Ludzie – Miejsca – Przedmioty. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Janowi Szymczakowi w 65-lecie urodzin i 40-lecie pracy naukowo-dydaktycznej*, red. T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, Warszawa 2011, s. 117–128. Ostatnio nastąpiło większe zainteresowanie tematem składającej się z dworzan konnych chorągwi nadwornej u schyłku XV w., zob. T. Grabarczyk, *The Polish court banner in the Moldavian expedition in 1497*, *Fasciculi Archaeologiae Historicae* 30 (2017), s. 29–34; T.J. Kałużny, *U boku króla. Chorągiew nadworna królów Polski u schyłku XV wieku*, *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Historica* 103 (2019), s. 59–72.

³ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Skarbu Koronnego, Oddział 1, Rachunki Królewskie, sygn. 20, 22, 24, 26, 28, 310 (dalej AGAD, ASK, Oddz. 1); Archiwum Skarbu Koronnego, Oddział 85, Rejestry popisowe wojska koronnego, sygn. 2, 3, 4, 5 (dalej AGAD, ASK, Oddz. 85); Archiwum Skarbu Koronnego, Oddział 86, Rachunki z przychodów i wydatków na potrzeby wojska, sygn. 2, 3, 4 (dalej AGAD, ASK, Oddz. 86); J. Senkowski, *Materiały archiwalne do historii organizacji polskiej siły zbrojnej w drugiej połowie XV wieku przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie*, [w:] *Studia i materiały do historii sztuki wojennej*, t. 1, Warszawa 1954, s. 497–521. Cytowany fragment pochodzi z tytułu księgi rachunkowej: AGAD, ASK, Oddz. 86, sygn. 4, k. 2.

⁴ *Listy i akta Piotra Myszowskiego generalnego starosty ziem ruskich króla Jana Olbrachta spisane przez ś. p. Adolfa Pawińskiego*, wyd. A. Lewicki, Kraków 1898; L. Kolankowski, *Obrona Rusi za Jagiellonów na przełomie XV i XVI wieku*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Bolesława Orzechowicza*, t. 1, Lwów 1916, s. 466–480; tenże, *Roty koronne na Rusi i Podolu 1492–1572 r.*, *Ziemia Czerwieńska* 1 (1935), s. 141–143; A. Borzemski, *Siły zbrojne w wołoskiej wojnie Jana Olbrachta*, Lwów 1928; Z. Spieralski, *Obrona potoczna*, [w:] *Pamiętnik VIII powszechnego zjazdu historyków polskich. Historia wojskowości*, Warszawa 1960, s. 241–249; tenże, *Wojskowość polska w okresie Odrodzenia 1454–1576*, [w:] *Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864*, t. 1: *Do roku 1648*, red. J. Sikorski, Warszawa 1966, s. 244–351; M. Plew-

Marcin Kromer w swym dziele kronikarskim odnotował informację mówiącą o tym, że król Jan Olbracht miał gwardię dworzan liczącą 1600 konnych: [...] *aulicum comitatum non infra mille sexcentos equites alere solitus*. Słowa te umieścił w lakonicznej sylwetce pośmiertnej władcy⁵. Panowanie Jana Olbrachta zapamiętane było po 50 latach od jego śmierci na dworze królewskim ostatnich Jagiellonów głównie przez aspekty wojskowe, spośród których najważniejsze miejsce zajmowała liczna gwardia dworzan konnych władcy.

W zachowanych księgach rachunkowych do końca XV wieku używano terminu *curienses*, który oznaczał osoby pełniące z pocztami konnymi służbę na dworze monarszym⁶. Rejestry rachunkowe następcy Kazimierza Jagiellończyka przynoszą istotne szczegóły dotyczące zatrudnienia dworzan, które regulowały kontrakty określające czas sprawowania służby oraz liczbę koni w pocztach. Wynika z nich, że odrębnie traktowano służbę polegającą na uczestnictwie w wyprawach zbrojnych oraz zagranicznych delegacjach dworskich. Rachunki zawierają zapisy informujące o należnościach dla dworzan za służbę węgierską (*servicium hungaricum, ungaricalae*) związaną z wyprawami po koronę węgierską w latach 1490–1492⁷, za tzw. służbę moldawską (*servicium Valachicum*) w 1497 r.⁸, a także za służbę wojskową na Rusi (*servicium Ruthenicum*) w latach 1498–1500⁹. Odnotowują też wypłaty honorariów z tytułu wyprawy na zjazd dynastyczny Jagiellonów do Lewoczy w 1494 r. (*eundo*

czyński, *W służbie polskiego króla. Z zagadnień struktury narodowościowej Armii Koronnej w latach 1500–1574*, Siedlce 1995; tenże, *Wojny Jagiellonów z wschodnimi i południowymi sąsiadami Królestwa Polskiego w XV wieku*, Siedlce 2002; K. Łopatecki, „*Disciplina militaris*” w wojskach Rzeczypospolitej do połowy XVII wieku, Białystok 2012, s. 206–207.

⁵ Martini Cromeri *De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX*; *Adiecta est in fine eiusdem autoris funebris oratio Sigismundi regis uitam compendiose complexa*, Basel 1555, s. 658. Istnienie „gwardii nadwornej” zauważył także Fryderyk Papée w monografii władcy (tenże, *Jan Olbracht*, Kraków 2006, s. 43).

⁶ A. Nalewajek, *O liczebności dworu królewskiego Kazimierza Jagiellończyka w świetle spisów dworzan z 1470 i 1478 r.*, *Res Historica* 52 (2021), s. 61–83; J. Skibniewska, *Dwór królewski Aleksandra Jagiellończyka w latach 1501–1506*, Lublin 2015, s. 68–69.

⁷ AGAD, ASK, Oddz. 86, sygn. 3, k. 5v, 6v, 7, 7v.

⁸ Tamże, Oddz. 1, sygn. 26, k. 62; tamże, Oddz. 86, sygn. 2, k. 26, 44; tamże, Oddz. 86, sygn. 4, k. 123v, 125. Używane było też określenie służby *in conflictu Valachico*. Tamże, Oddz. 1, sygn. 26, k. 15, 124v.

⁹ Tamże, Oddz. 1, sygn. 310, k. 17, 18, 19, 20v, 30v, 31v, 32, 34; tamże, Oddz. 86, sygn. 4, k. 8, 16, 17, 36, 44, 45v–46v, 49, 52, 54v, 64, 71v, 82v, 98v, 99v, 105v, 106v, 110v, 114, 114v, 115v, 121v, 124, 127v, 132.

Laczoviam)¹⁰, delegacji do Saksonii (*eundo Mishnam*)¹¹ na ślub królowej Barbary Jagiellonki z Jerzym Wettynem w 1496 r. oraz oddelegowywania dworzan na Ruś (*eunti Russiam*)¹². Sporządzane rozliczenia zaległych należności za służbę, jeśli nie obejmowały tylko aktualnego kontraktu, odnosiły się do jej danych okresów (*servicium antiquum, servicium novum*). Odnotowywano, czy świadczenia przysługiwały za służbę zagraniczną, czy liczono je razem z okresem służby w Polsce (*pro servicio hungarico quam polonico*)¹³. Rozliczenia należności dla dworzan obejmowały honoraria za ich poczty konne w służbie królewskiej (*pro servicium*) oraz za straty koni i ryszunka podczas działań militarnych (*pro dampnis*)¹⁴. Liczebność pocztów wyznaczano dworzanom indywidualnie, podobnie jak czas ich służby, który określano w kwartałach oraz tygodniach liczonych od różnych dat dziennych jej rozpoczęcia.

Zwiększanie liczby *curiensium* w celu rozbudowy sił nadwornych obrazują rejestry popisowe dworzan Jana Olbrachta, które zachowały się od drugiej połowy 1495 r.¹⁵ W tym czasie wzrosło znaczenie popisów w związku z uwidoczną na listach płac w rachunkach nadwornych weryfikacją liczebności pocztów konnych, które dworzanie mieli w służbie. Podczas pobytu władcy w Lublinie w listopadzie 149 r. na dworze królewskim rozpoczęło się sprawdzanie faktycznego stanu pocztów dworzan, za które dostawali honoraria i wypłacanie świadczeń tylko za rzeczywistą liczbę koni znajdujących się w pocztach w czasie wypłaty. Średnio brakowało wtedy czwartej części ich składu. Dotyczyło to także pocztów podskarbiego nadwornego Jakuba Szydłowieckiego i jego brata Piotra Szydłowieckiego chorążego nadwornego, którzy dotychczas wypłacali większość honorariów za służbę dla dworzan¹⁶. W następnych latach wynagrodzenia były zależne od figurowania ich pocztów konnych

¹⁰ Tamże, Oddz. 86, sygn. 2, k. 54, 73, 117v.

¹¹ Tamże, k. 42, 60, 91v, 94, 99, 110v, 161v, 162, 170v.

¹² Tamże, k. 45, 57, 68, 83, 121v, 161, 167v, 169.

¹³ Tamże, Oddz. 86, sygn. 3, k. 7.

¹⁴ W rachunkach zachowało się szczegółowe rozliczenie należności dla Litwosa Kazanowskiego za straty poniesione podczas wyprawy mołdawskiej oraz informacje o ich wypłacie. Tamże, Oddz. 1, sygn. 26, k. 124v; tamże, Oddz. 86, sygn. 3, k. 14; tamże, Oddz. 86, sygn. 4, k. 123v.

¹⁵ Tamże, Oddz. 85, sygn. 2, k. 18; J. Senkowski, *Materiały archiwalne*, s. 504.

¹⁶ Świadczenia za faktyczną liczbę koni w pocztach dworzanie otrzymali w listopadzie 1495 r., a następnie w marcu 1496 r., AGAD, ASK, Oddz. 1, sygn. 22, k. 64, 64v, 72v. Jakub Szydłowiecki – skarbnik królewicza Jana Olbrachta, podskarbi nadworny (1494–1498), podskarbi wielki (1501–1509), zob. *Urzędnicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski i in., red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992, nr 741, 779. Piotr Szydłowiecki – chorąży koronny (1494–1498), por. *Urzędnicy centralni*, nr 3.

w rejestrze popisowym prowadzonym na dworze królewskim¹⁷. Jego sporządzanie należało do obowiązków chorążego nadwornego. Ocalało kilka fragmentów głównego rejestru z lat 1495–1500. Pierwszy fragment obejmuje okres od drugiej połowy sierpnia 1495 do października 1497 r. i składa się z popisów dworzan przyjmowanych do nowej służby, które przeprowadzali dostojnicy dworscy¹⁸. Druga część „centralnego” rejestru sporządzanego przez Piotra Szydłowieckiego zawiera popisy dworzan i pokojowców od końca 1497 do 1500 r.¹⁹ Wtedy prowadzenie rejestru popisowego dworzan Jana Olbrachta przejął Andrzej Kościelecki, który od 1499 r. odpowiadał za płatności honorariów za ich służbę²⁰.

Zachowane od drugiej połowy 1495 r. rejestry popisowe zawierają także „polowe” popisy dworzan przeprowadzane na Rusi, które sporządzano w celu sprawdzenia, czy stawiali się oni do służby wojskowej z kompletnymi pocztami i rynsztunkiem. Na początku tomu obejmującego *Regestra* popisowe wojsk królewskich z lat 1496–1497 znajduje się popis oddziału dworzan, którego hetmanem był Jan Jasiński, sporządzony przez niego w Gródku 14 października 1495 r.²¹ W jego skład wchodził dworzanie oddelegowani z dworu podczas pobytu Jana Olbrachta w Lublinie na Ruś pod komendę Stanisława Chodeckiego stojącego na czele przebywających tam wojsk królewskich²². Wysłana grupa obejmowała 19 osób, licząc z pocztami 141 konnych. Byli to zarówno wcześniejsi dworzanie Jana Olbrachta, jak i nowo przyjęci do służby oraz pełniący zadania kuriera jeden z pokojowców władcy. Następnie ich oddział znajdował się w Busku, gdzie Jasiński wypłacił dwo-

¹⁷ Zob. *Listy i akta*, s. 72–73, nr 71; AGAD, ASK, Oddz. 86, sygn. 4, k. 106v.

¹⁸ AGAD, ASK, Oddz. 85, sygn. 2, k. 18–38v.

¹⁹ Tamże, Oddz. 1, sygn. 24, k. 3–14v, 33–38v.

²⁰ Tamże, k. 39–41v; tamże, Oddz. 85, sygn. 4; A. Swieżawski, *Kościelecki Andrzej (ok. 1455–1515)*, [w:], PSB, t. 14, 1968–1969, s. 398–400.

²¹ AGAD, ASK, Oddz. 85, sygn. 2, k. 9v. Funkcję tę pełnił Jan Garbacz Jasiński, który służył na dworze królewskim Jana Olbrachta z poczem 12-konnym od drugiej połowy 1494 r. Tamże, Oddz. 1, sygn. 22, k. 55, 65; tamże, Oddz. 86, sygn. 2, k. 96; tamże, Oddz. 86, sygn. 3, k. 20; K. Górski, *Jasiński Jan (ok. 1435–1490?)*, [w:] PSB, t. 11, 1960–1961, s. 31.

²² Z imiennych zestawień płac znajdujących się w zbiorczym rejestrze dworzan Jana Olbrachta, który prowadził podskarbi nadworny Jakub Szydłowiecki, wynika, że osoby wysyłane wtedy na Ruś (*eunti Russiam*) otrzymywały z tego tytułu honorarium. AGAD, ASK, Oddz. 86, sygn. 2, k. 45, 57, 68, 83, 121v, 161, 167v, 169. Stanisław Chodecki (zm. 1529) – kasztelan lwowski (1495–1505), starosta lwowski (1501–1529), marszałek wielki koronny (1505–1529), por. *Urzednicy województwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemia halicka, lwowska, przemyska, sanocka)*. Spisy, oprac. K. Przyboś, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1987, nr 337, 671, 834, 1176.

rganom wynagrodzenie²³. Później, w połowie grudnia 1495 r., najprawdopodobniej stacjonowali w Hrubieszowie²⁴. Członkowie oddziału Jasińskiego figurowali także w niedatowanym rejestrze płac spisany przez Stanisława Chodeckiego, w którym odnotował, że obecność dworzan na Rusi była związana z konfliktem lwowskim (*conflictus Leopoliensis*)²⁵. Pod koniec maja 1496 r. dworzanie otrzymali wynagrodzenia w Busku z rąk Macieja Drzewickiego, który wypłacił im łącznie sumę wynoszącą 600 florenów²⁶.

Poszerzanie oddziału dworskiego znajdującego się w tym czasie na Rusi ukazuje dalsza część zachowanych rejestrów z lat 1496–1497 zawierająca sporządzone przez Stanisława Chodeckiego popisy dworzan, którzy przybyli na Podole od 28 lipca do 15 sierpnia 1496 r.²⁷ Do jego składu dołączyło wtedy 26 osób, licząc z pocztami 137 konnych. Część z nich wcześniej należała do grona dworzan Jana Olbrachta, a resztę stanowili nowo przyjęci do służby. Przed wyjazdem wypłacano im wynagrodzenie w Krakowie 14 lipca 1496 r.²⁸ Zapewne później na Podole dotarli kolejni dworzanie odnotowani w rejestrach rachunkowych z następnego roku.

Curienses, którzy pełnili służbę na Rusi od 1495 r., w podobnym składzie figurowali na liście płac z 14 marca oraz w rejestrze rachunkowym z 10 kwietnia 1497 r. sporządzonych w Sandomierzu w okresie trwających na dworze królewskim przygotowań do wyjazdu do Lwowa, skąd wyruszyła wyprawa do Mołdawii²⁹. Razem z nimi wymieniano Jana Jasińskiego wcześniejszego hetmana oddziału³⁰. Wykazy te obejmowały 36 dworzan, łącznie z pocztami liczyły 215 konnych. Nie było wśród

²³ AGAD, ASK, Oddz. 85, sygn. 2, k. 1, 6; tamże, Oddz. 86, sygn. 2, k. 56, 76, 85, 86, 88, 90v, 93v, 94v, 95, 96, 98v, 100, 100v, 101.

²⁴ Przeprowadzano tam rozliczenia należności za służbę. Tamże, Oddz. 86, sygn. 2, k. 86, 90v.

²⁵ Rejestr zawiera wykaz wydatków z sumy wynoszącej 1180 florenów przekazanej Stanisławowi Chodeckiemu przez króla w związku z konfliktem lwowskim. Tamże, Oddz. 86, sygn. 3, k. 20, 20v.

²⁶ Tamże, Oddz. 1, sygn. 22, k. 80v. Maciej Drzewicki (zm. 1535) – sekretarz królewski (1492), sekretarz wielki (1497–1499), podkanclerzy (1501–1511), zob. *Urządnicy centralni*, nr 632, 925.

²⁷ AGAD, ASK, Oddz. 85, sygn. 2, k. 10–17v. Składka na ostatniej stronie zawiera opis wskazujący na to, że popisy sporządził Stanisław Chodecki. Tamże, k. 17v. Popisy te zostały przepisane do głównego rejestru popisowego dworzan. Tamże, k. 39–42v.

²⁸ Tamże, Oddz. 1, sygn. 22, k. 83v.

²⁹ Tamże, k. 97, 97v, 98; tamże, Oddz. 85, sygn. 2, k. 145v; tamże, Oddz. 86, sygn. 3, k. 11, 11v, 12, 12v.; F. Papée, *Jan Olbracht*, s. 226–227.

³⁰ AGAD, ASK, Oddz. 1, sygn. 22, k. 98; tamże, Oddz. 86, sygn. 2, k. 96.

nich czterech dworzan wysłanych na Ruś jesienią 1495 r., którzy byli doświadczo-
nymi rotmistrzami oddziałów jazdy zaciężnej. Po pierwszych miesiącach pobytu na
Rusi trzech z nich posiadało pod swą komendą zaciężne roty konne i w tym czasie
nie byli zatrudnieni jako *curienses*³¹. W rachunkach królewskich Jana Olbrachta z lat
1496–1497 w wypadku rotmistrzów jazdy zaciężnej powołanych z grona dworzan
władcy rozróżniano rodzaje ich służby pełnionej z pocztami konnymi. Odrębnie
rozliczano należności za *servicium curiensium* oraz wypłaty związane z wykonywa-
niem obowiązków rotmistrzowskich³². Sporządzano osobne wykazy wypłat dla
rotmistrzów, które zachowały się w zbiorczym rejestrze dworzan Jana Olbrachta³³.

Od września 1496 do końca czerwca 1497 r. trwały przygotowania organizacyjne
chorągwi i hufców nadwornych do wyprawy mołdawskiej. Informacje znajdujące się
we wspomnianym wyżej rejestrze wskazują, że na przełomie września i października
1496 r. na dworze dokonano rozliczeń zaległych świadczeń za dotychczasową kilku-
letnią służbę dworzan i pokojowców władcy. Uregulowano należności i zakończono
okres „starej” służby. Następnie zawarto kontrakty na nową służbę, która wiązała się
z udziałem w wyprawie wojennej. Zachował się wykaz zawierający rozliczenia prze-
prowadzone przez podskarbiego wielkiego Piotra Kurozwęckiego 24 września z kil-
kunastoosobową grupą zasłużonych dworzan Jana Olbrachta, m.in. przebywającymi
na dworze królewskim braćmi Stanisława Chodeckiego oraz Andrzejem Kościelec-
kim, dla których dawał kwity na sumy zaległych honorariów³⁴. Większość dworzan
z tej grupy na początku 1497 r. przebywała w Hrubieszowie, a później w Bełzie, jak
wynika z listy płac obejmującej 28 osób, którą sporządził Jan Chrzóstowski³⁵. Liczeb-
ność tego zastępu z pocztami wynosiła około 200 konnych. Zgrupowanie składało
się zarówno z dworzan, którzy byli wcześniej w służbie, jak i nowo przyjętych.

Przypuszczalnie dołączali do niego kolejni *curienses* nowoprzyjęci do służby, którzy
stawiali się z pocztami do popisów przed Janem Potockim wymienionym na czele

³¹ Tamże, Oddz. 86, sygn. 2, k. 78, 78v.

³² Tamże, Oddz. 1, sygn. 22, k. 82v; tamże, Oddz. 86, sygn. 2, k. 171. Określenie *servicium curiensibus* używane było również w rejestrach płac dla dworzan sporządzonych przez Andrzeja Kościeleckiego. Tamże, Oddz. 1, sygn. 26, k. 48, 50, 52, 66; tamże, Oddz. 86, sygn. 4, k. 82v, 113v.

³³ Tamże, Oddz. 86, sygn. 2, k. 78, 78v, 171–173v.; J. Senkowski, *Materiały archiwalne*, s. 508.

³⁴ AGAD, ASK, Oddz. 86, sygn. 2, k. 113, 113v. Piotr Kurozwęcki (zm. 1499) – marszałek nadworny (1474–1478), podskarbi wielki (1479–1499), zob. *Urzędnicy centralni*, nr 740.

³⁵ AGAD, ASK, Oddz. 86, sygn. 2, k. 1. Jan Chrzóstowski (zm. 1518) – pisarz królewski, zob. I. Sułkowska-Kurasiowa, *Polska kancelaria królewska w latach 1447–1506*, Wrocław 1967, s. 116, nr 27.

wspomnianej wyżej listy³⁶. W ostatnich miesiącach 1496 r. przeprowadzał on popisy w Lublinie, Parczewie, Krasnymstawie. Sporządzał je także w styczniu 1497 r., gdy przebywał Hrubieszowie oraz Bełzie³⁷. Jan Potocki podczas przygotowań militarnych do wyprawy wojennej zajmował się również wydatkami na potrzeby wojska³⁸.

Chorąży nadworny Piotr Szydłowiecki z powodu licznych przyjęć dworzan do służby w wyprawie mołdawskiej przypuszczalnie nie zdołał wprowadzić znacznej części popisów nowo przyjętych do głównego rejestru popisowego. Zachowały się natomiast podręczne rejestry z popisami ich pocztów. Jeden z nich zawiera popisy dworzan, które we Lwowie przeprowadził Jan Trnka³⁹. Przypuszczalnie przydzielono ich bezpośrednio pod jego komendę podczas wyprawy. Wśród nich byli *curienses* odelegowani w latach 1495–1496 do służby na Podolu. Ocalał też rejestr z popisami nowo przyjętych do służby przeprowadzanymi w Krakowie w 1497 r.⁴⁰

Jak liczne były zastępy dworzan, z którymi Jan Olbracht wyruszył do Mołdawii? Podczas pobytu dworu w Sandomierzu w marcu i kwietniu, a następnie w Przemyślu w maju wypłacono świadczenia dla około 130 osób, których poczty liczyły szacunkowo 870–900 konnych⁴¹. Na podobnej zasadzie, jak dworzanie pełniący służbę podczas wyprawy, honorarium otrzymał wówczas królewicz Zygmunt, którego poczet liczył 40 konnych⁴². Liczbę dworzan figurujących na listach płac od początku 1497 r. do czasu przyjazdu króla do Lwowa można szacować na około 160 osób z pocztami obejmującymi ponad 1100 konnych. W rejestrze płac dla dworzan odnotowano około 70 osób przyjętych do służby mołdawskiej, którym pierwsze świadczenia wypłacił Maciej Drzewicki we Lwowie w czerwcu 1497 r. Szacując z pocztami, których łączna liczebność, bez danych obejmujących kilka osób, wynosiła około 320 konnych, a przy uwzględnieniu wielkości pocztów o nieznanej liczbie koni, było to około 400 konnych⁴³. Księgi rachunkowe, które sporządzał Jakub Szydłowiecki,

³⁶ AGAD, ASK, Oddz. 86, sygn. 2, k. 1. Jan Potocki (zm. 1514/1515) – wojski krakowski (1488–1494), chorąży sieradzki (1494–1514), zob. *Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Kurtyka i in., red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990, nr 504.

³⁷ AGAD, ASK, Oddz. 85, sygn. 2, k. 31v, 34, 34v, 36, 36v, 37v, 38.

³⁸ Tamże, Oddz. 86, sygn. 2, k. 174.

³⁹ Tamże, Oddz. 85, sygn. 2, k. 86–94. Jan Trnka z Raciborzan (zm. 1501) – hetman wielki (1497, 1499), zob. *Urzędnicy centralni*, nr 118.

⁴⁰ AGAD, ASK, Oddz. 85, sygn. 2, k. 113–117.

⁴¹ Tamże, Oddz. 1, sygn. 22, k. 97–98v, 100–101v; tamże, Oddz. 86, sygn. 2.

⁴² Tamże, Oddz. 1, sygn. 22, k. 100.

⁴³ W zbiorczym rejestrze dworzan Jana Olbrachta znajdują się fragmenty obejmujące osoby

przerwane i nieuzupełnione dla tego okresu, zawierają informacje dotyczące około 230 dworzan, którzy uczestniczyli w wyprawie mołdawskiej, licząc z pocztami około 1500 konnych⁴⁴. Nie są to kompletne dane dotyczące liczebności hufców nadwornych Jana Olbrachta⁴⁵. W literaturze przedmiotu przyjmuje się, że w wyprawie w 1497 r. uczestniczyło 2000 *curiensium*⁴⁶. Szacunki te dotyczą oczywiście liczby wszystkich osób wchodzących w skład pocztów konnych należących do dworzan.

Wśród rejestrów popisowych zachował się popis strat poniesionych podczas odwrotu spod Suczawy obejmujący 33 dworzan, którzy wcześniej służyli na Rusi⁴⁷. Na jego podstawie koszty strat koni i uzbrojenia zastępu z Podola obliczono na kwotę 1870 florenów⁴⁸.

Od marca do czerwca 1498 r. organizowany był oddział dworzan stojący na straży Lwowa złożony z osób, które stawiały się do popisu przed Henrykiem Michowskim oraz starostą lwowskim Mikołajem Krezą z Bobolic⁴⁹. Przeprowadzili oni popisy 28 dworzan, których poczty liczyły 134 konnych. Następny popis dworzan zaliczanych do oddziału lwowskiego, nad którym komendę objął Henryk Michowski, sporządził Mikołaj Firlej w lutym 1499 r.⁵⁰ W jego skład wchodziło wtedy 25

przyjęte do służby podczas wyprawy mołdawskiej. Część, która miała obejmować tych dworzan, została zatytułowana: *Curienses noviter suscepti in Valachiam Anno Domini 1497*. AGAD, ASK, Oddz. 86, sygn. 2, k. 182v. Popisy dworzan przeprowadzano także pod Suczawą. Tamże, Oddz. 85, sygn. 2, k. 38v, 42v.

⁴⁴ A. Nalewajek, *Lista wypłat dla dworzan konnych Jana Olbrachta koło Suczawy w 1497 r.*, Saeculum Christianum 28 (2021), nr 2, s. 259.

⁴⁵ Część dworzan figurujących w rejestrach popisowych nie została odnotowana w zachowanym rejestrze rachunkowym prowadzonym przez podskarbiego Jakuba Szydłowieckiego, który to rejestr zawiera imienne zestawienia płac dla dworzan Jana Olbrachta. Niektóre nowe osoby nieujęte w rejestrach płac dla dworzan, zapewne przyjęte do tzw. służby mołdawskiej, figurują na podręcznej liście wypłat pochodzącej z pierwszych miesięcy 1498 r., która zachowała się w tym rękopisie. AGAD, ASK, Oddz. 86, sygn. 2, k. 38, 38v.

⁴⁶ T. Grabarczyk, *The Polish court banner*, s. 30.

⁴⁷ AGAD, ASK, Oddz. 85, sygn. 2, k. 134–143v. Zawartość tego popisu poddał analizie T. Grabarczyk, *The Polish court banner*, s. 32–33.

⁴⁸ AGAD, ASK, Oddz. 85, sygn. 2, k. 143v.

⁴⁹ Tamże, Oddz. 85, sygn. 3, k. 107–111. Mikołaj Kreza z Bobolic (zm. 1506) – starosta przemyski (1497–1502), starosta lwowski (1498–1499), zob. *Urzednicy województwa ruskiego*, nr 1174, 2024. Uczestniczył on jako *curienses* z pocztem 12-konnym w wyprawie mołdawskiej w 1497 r., AGAD, ASK, Oddz. 86, sygn. 2, k. 190v. Henryk Michowski – hetman oddziału dworzan we Lwowie (1498–1500), por. *Listy i akta*, s. 9; K. Łopatecki, „*Disciplina militaris*”, s. 206.

⁵⁰ AGAD, ASK, Oddz. 85, sygn. 3, k. 115–120v; *Listy i akta*, s. 23–24, nr 20; A. Borzemski,

dworzan, a licząc łącznie z pocztami – 166 konnych. Do oddziału lwowskiego należeli w tym czasie Jan Buczacki oraz Piotr Kola⁵¹.

Zachowane rejestry popisowe wojsk królewskich Jana Olbrachta z lat 1498–1499 zawierają podręczne popisy około 160 dworzan przyjętych do nowej służby na Rusi, którzy mieli wzmocnić obronę kresów południowo-wschodnich po nieudanej wyprawie mołdawskiej⁵². Większość z nich, około 130–150 osób, licząc z pocztami ponad 1000 konnych, przyjęto w skład w gwardii nadwornej od czerwca do końca 1498 r.⁵³ Popisy przeprowadzano zarówno na dworze, jak i w miejscach zgrupowania zastępów nadwornych. Sporządzali je dostojnicy dworscy: Piotr Szydłowiecki, który w tym czasie z powrotem prowadził również rejestr popisowy dworzan i pokojowców królewskich, oraz m.in. Jan Trnka, Piotr Kurozwęcki, Stanisław Chodecki, Rafał Leszczyński i Piotr Szafraniec. Kilka popisów przeprowadził także król Zygmunt⁵⁴.

Pośród popisów zachowała się karta tytułowa rejestru popisowego, który miał być sporządzany podczas zaplanowanego zgrupowania sił nadwornych w Koprzywnicy latem 1498 r., z umieszczonym na niej spisem liczebności pocztów grupy liczącej 16 dworzan. Na czele figurował Piotr Szafraniec, którego poczet składał się z 40 koni⁵⁵. Łącznie w pocztach odnotowanych z nim osób znajdowało się 130

Sily zbrojne, s. 35–36. Mikołaj Firlej (zm. 1526) – chorąży krakowski (1497–1507), hetman wielki (1515–1526), kasztelan krakowski 1520–1526, zob. *Urzędnicy centralni*, nr 120.

⁵¹ AGAD, ASK, Oddz. 85, sygn. 3, k. 116, 116v. Wzmianki o tzw. dworzanach lwowskich pochodzące z kwietnia 1499 r. pojawiły się wśród zapisek odnotowanych w rejestrze, którzy sporządził Andrzej Kościelecki od połowy 1498 r. Wspominał on o obecności we Lwowie wojewodzica podolskiego Jana Buczackiego. Użył także określenia *de curiensibus leopoliensibus* w odniesieniu do wchodzącego w skład oddziału Mikołaja Konińskiego, któremu wypłacił świadczenia za służbę. Ponadto jako dworzanie służący w obronie Lwowa byli odnotowani Mikołaj Wiszeł, Januszowski oraz Benesz, a także Hynek określony przymiotnikiem „lwowski”. Tamże, Oddz. 1, sygn. 310, k. 46, 47, 47v. Jan Buczacki (zm. 1509) – podczaszy królewski (1503–1506), zob. *Urzędnicy centralni*, nr 584. Piotr Kola z Dalejowa (zm. przed 1519) – chorąży przemyski (1509–1512), por. *Urzędnicy województwa ruskiego*, nr 1607.

⁵² AGAD, ASK, Oddz. 85, sygn. 3, k. 1–3v, 17–43v, 46, 46v, 55, 55v, 107–111.

⁵³ Tamże, k. 1–3v, 17–43v.

⁵⁴ Tamże, k. 35v, 36, 37, 40. Król Zygmunt sporządził popisy trzech zaciężnych z rotы konnej Aleksandra Sewera oraz przeprowadził popis pocztu należącego do dworzanina Baychorskiego. Tamże, k. 11, 11v, 35v, 36, 37.

⁵⁵ Tamże, k. 13. Piotr Szafraniec (zm. 1508) – starosta radomski (1494–1507), starosta malborski (1501–1504), miecznik krakowski (1496–1501), kasztelan wiślicki (1501–1508), zob. J. Sperka, *Piotr Szafraniec (zm. 1508)*, [w:] PSB, t. 46, 2009–2010, s. 464–468.

konnych. Piotr Szafraniec przeprowadził również kilka popisów dworzan, którzy stacjonowali w Krasnymstawie w sierpniu 1498 r.⁵⁶ Przymuszczalnie pełnił on funkcję dowodzącego tworzonymi oddziałami gwardii nadwornej w obliczu najazdów odwetowych na ziemię polskie po wyprawie mołdawskiej⁵⁷.

Z następnego roku zachowały się nieliczne popisy wojskowe *curiensium* przyjętych do służby oraz wspomniany wyżej popis oddziału dworzan lwowskich⁵⁸. Ponadto ocalał spis pocztów 26 dworzan przebywających w Hrubieszowie w połowie lutego 1499 r.⁵⁹ W ich składzie znajdowało się 151 konnych. W grupie tej byli obecni dworzanie, którzy pełnili służbę na Rusi we wcześniejszych latach, oraz osoby przyjęte do hufców nadwornych w okresie po konflikcie mołdawskim.

Sporządzanie rachunków płac dla *curiensium* zatrudnionych w wojsku nadwornym począwszy od czerwca 1498 r. spoczęło na Andrzeju Kościeleckim, ponieważ podskarbi nadworny Jakub Szydłowiecki w prowadzonym rejestrze dworzan w latach 1498–1499 doraźnie kontynuował jedynie zapisy dotyczące osób będących członkami dworu królewskiego⁶⁰. W drugiej połowie 1499 r. Andrzej Kościelecki przejął także prowadzenie rejestru płac dla dworzan i pokojowców królewskich, a w następnym roku rozpoczął również sporządzanie rejestru popisowego obejmującego osoby przyjęte do nowej służby na dworze Jana Olbrachta. Zachowały się cztery rejestry wypłat dla dworzan konnych, które wyszły spod jego ręki, w tym trzy w postaci starannie spisanych ksiąg rachunkowych.

W okresie od czerwca 1498 do drugiej połowy 1499 r. Andrzej Kościelecki spisywał rejestr, który początkowo obejmował imienne zestawienia wypłat dla dworzan przyjętych do służby na Rusi, a w dalszej części także honoraria za poczty konne dla członków dworu królewskiego⁶¹. Zachowany rękopis zawiera informacje o na-

⁵⁶ AGAD, ASK, Oddz. 85, sygn. 3, k. 11v, 36, 36v. Andrzej Kościelecki, sporządzając w latach 1499–1500 rejestr płac dla dworzan służących na Rusi, w którym zestawiał świadczenia wypłacane z pieniędzy z podatku ustanowionego przez sejm w 1498 r. na wojsko mające bronić ziem polskich przed najazdami tatarskimi, odnotował, że w maju 1500 r. Piotr Szafraniec otrzymał kwit na kwotę 1500 florenów. Tamże, Oddz. 86, sygn. 4, k. 136v.

⁵⁷ Już we wcześniejszych latach Piotr Szafraniec znajdował się w kręgu dostojników wojskowych króla Jana Olbrachta. Tamże, Oddz. 1, sygn. 20, k. 146v, 148.

⁵⁸ Tamże, Oddz. 85, sygn. 3, k. 46, 46v, 55, 55v, 107–111.

⁵⁹ Tamże, k. 135, 135v.

⁶⁰ Tamże, Oddz. 86, sygn. 2, k. 17, 43, 54, 63, 71v, 80, 89, 94, 119v, 120v, 121v, 122v, 124, 124v, 126, 136, 138–139, 143v, 144, 146, 148, 150, 153–154, 158, 159v, 160–162, 164–166, 166v, 167v–168v, 169v, 170v.

⁶¹ *Regestru[m] curiensiu[m] quibus ego post consc[ri]ptum dedi pecunia[m] Cracoviae fe[ri]*

leżnościach dla ponad 80 osób. Wśród odnotowanych w rejestrze znajdowali się dostojnicy dworscy i zasłużeni dworzanie określani mianem *curienses seniores*, m.in. podkanclerzy Wincenty Przerębski będący biskupem płockim oraz sam Andrzej Kościelecki⁶². Z zestawień płac wynika, że osobom przyjętym do służby latem 1498 r. pierwsze honoraria wypłacał głównie Maciej Drzewicki. Część osób otrzymała je od podskarbiego koronnego Piotra Kurozwęckiego, Mikołaja Firleja oraz Benedykta Czekiela, a grupa Czechów z rąk Jaroslava Svyethlovskyego⁶³. W następnych miesiącach wszelkimi sprawami związanymi z płacami wynagrodzeń dla dworzan za służbę na Rusi zajmował się Andrzej Kościelecki. Jesienią 1498 r. odbył on podróż do Bełza oraz Lwowa, gdzie przekazał należności dla stacjonujących tam dworzan⁶⁴. Kościelecki w tym czasie sporządzał również inne rachunki z przychodów i wydatków przeznaczanych na obronę Rusi, także na wypłaty pieniędzy dla wojska zaciężnego⁶⁵.

W formie oddzielnej księgi rachunkowej Andrzej Kościelecki spisał rejestr płac dla dworzan służących na Rusi wypłaconych z pieniędzy zebranych z podatków ziemskich⁶⁶. Podatki te ustanowił sejm w 1498 r. na utrzymanie 3 tysięcy wojska na kresach południowo-wschodnich⁶⁷. Rejestr zawiera imienne zestawienia płac dla około 150 wystawców pocztów, które Kościelecki wypłacił w okresie od połowy czerwca 1499 do drugiej połowy 1500 r. Znajdują się w nim również zapisy dotyczące wydatków dla członków dworu, głównie dla pokojowców, pisarzy i sekretarzy królewskich, na rozmaite misje z obroną Rusi. Między innymi odnotowane zostały kwoty, które Kościelecki przekazał z tych pieniędzy dla Macieja Drzewickiego, a także pobrał na polecenie

a qu[in]ta an[te] pentecosten 1498. AGAD, ASK, Oddz. 1, sygn. 310, k. 16–38v. Informacja wskazująca na Andrzeja Kościeleckiego jako osobę sporządzającą rejestr: tamże, k. 17.

⁶² Tamże, k. 33, 35v. Wincenty Przerębski (zm. 1513) – sekretarz wielki, podkanclerzy koronny (6 III 1497 – 4 v 1499); biskup płocki (1498–1503), (biskup wrocławski 1503–1513), zob. *Urzednicy centralni*, nr 631.

⁶³ AGAD, ASK, Oddz. 1, sygn. 310, k. 30–31v. 17. Jaroslav Světlovský of Landštejn – dworzannin Władysława Jagiellończyka króla węgierskiego (1496), por. P. Kozák, *Courtiers, diplomats, servants, merchants... Foreigners in account books of the Hungarian court of King Vladislaus Jagiellon from 1494–1495*, *Przegląd Historyczny* 112 (2021), z. 2, s. 309.

⁶⁴ AGAD, ASK, Oddz. 1, sygn. 310, k. 19–21, 22–23v, 26–27v, 29, 30v, 31–32.

⁶⁵ Tamże, k. 44–53v.

⁶⁶ *Sequitur Regestrum curiensium in Russia servientibus super pecuniam terrestris exactionis per Andream Koszcelezky factum ex mandato serenissimi domini Johannis Alberti Regis Polonie etc. feria tertia ante festum Pentecostes Anno Domini Millesimo quadringentesimo nonagesimo nono Cracovie prima distributio pecunie.* Tamże, Oddz. 86, sygn. 4, k. 2.

⁶⁷ *Listy i akta*, s. 9–10; L. Kolankowski, *Roty koronne*, s. 142.

władcy oraz senatorów dla siebie, przede wszystkim „za fatygę, którą miał” z wypłacaniem należności i prowadzeniem rachunków płac dla dworzan konnych oraz wojsk zaciężnych w okresie pogotowia wojennego⁶⁸. W księdze znajdują się wykazy świadczeń dla dworzan służących we wszystkich hufcach stacjonujących wówczas na Rusi, łącznie z oddziałem lwowskim. Zawarte są również informacje o idących z podatków ziemskich sumach dla urzędników i dostojników odpowiedzialnych za obronę Rusi: Stanisława Chodeckiego, Piotra Myszkowskiego, Piotra Szafrąca, Henryka Michowskiego, a także dla arcybiskupa lwowskiego Andrzeja Róży Boryszewskiego⁶⁹. Kościelecki w rejestrze umieścił też zapisy dotyczące wydatków wypłacanych na podstawie poleceń władcy dla dworzan, których ze względu na wieloletnią służbę na dworze Jana Olbrachta można zaliczyć do kategorii *curienses seniores*⁷⁰. Łączna suma pieniędzy z podatku ziemskiego, którą w większości wydał na płace dla dworzan pełniących służbę na Rusi w latach 1499–1500 wyniosła ponad 32 tysiące florenów⁷¹.

Jednocześnie od sierpnia 1499 do jesieni 1500 r. Andrzej Kościelecki sporządzał drugą księgę rachunkową zawierającą rejestr płac dla dworzan obejmujący wypłaty należności z pieniędzy ze stałych, bieżących przychodów królewskich⁷². Na jej kartach figuruje około 70 osób, z których część występowała również w pierwszej księdze. Rejestr obejmował zestawienia płac dla osób z zatrudnianego na dworze grona *curiensium* stanowiących honoraria za poczty konne. Wchodzili oni w skład hufców nadwornych, które w czasie zagrożenia wojennego brały udział w działaniach obronnych. Na podstawie obydwu ksiąg sporządzonych przez Andrzeja Kościeleckiego można oszacować, że w latach 1499–1500 liczba *curiensium* służących w siłach nadwornych, bez dostojników dworskich oraz pokojowców królewskich, czyli podstawowego składu chorągwi nadwornej, wynosiła około 190 osób z pocztami liczącymi ponad 1400 konnych⁷³. Przy uwzględnieniu pozostałych dworzan i pokojow-

⁶⁸ AGAD, ASK, Oddz. 86, sygn. 4, k. 50v, 126v.

⁶⁹ Tamże, k. 119v, 120v.

⁷⁰ Tamże, k. 67, 68v, 70, 73, 76v, 85, 111–112, 115v, 119, 119v, 122v, 123, 127v, 128v, 129v, 130, 132, 132v, 134v, 135.

⁷¹ Tamże, k. 139; L. Kolankowski, *Roty koronne*, s. 142–143, przypis 11.

⁷² *Regestra Serenissimi dom[in]i Johannis Alberti Regis Polonie per Andream Koszeleczky facta Cracovie feria quinta ante festum sancti Laurentii Anno domini millesimo quadringentesimo nonagesimo nono C[racoviae] ratio facta cum curiensibus die ut supra presentibus in curia Regie M[aiestatis]*. AGAD, ASK, Oddz. 1, sygn. 26, k. 1v.

⁷³ Fragmentarycznych danych na temat składu i liczebności chorągwi nadwornej dostarcza rejestr popisowy *curienses* z 1500 r., który sporządzał Andrzej Kościelecki. Tamże, Oddz. 85, sygn.

ców z dworu Jana Olbrachta wynosiłaby około 1600 konnych, jak podał w kronice Marcin Kromer. Niezależnie od wpływów z podatku na wypłaty wynagrodzenia dla dworzan biorących wówczas udział w działaniach militarnych wydano kwotę ponad 16 tysięcy florenów⁷⁴. W tym okresie przez ręce samego Andrzeja Kościeleckiego przeszło ponad 48 tysięcy florenów na pokrycie kosztów związanych z uposażeniem *curiensium* za służbę na Rusi.

Od marca 1500 r. Kościelecki rozpoczął prowadzenie rejestru popisowego osób zaliczanych do grona pokojowców królewskich, do którego należeli dworzanie konni ze składu dworu królewiczowskiego Jana Olbrachta⁷⁵. Następnie przejął z rąk Piotra Szydłowieckiego spisywanie rejestru popisowego dworzani i pokojowców władcy⁷⁶. Od końca 1500 r. Andrzej Kościelecki sporządzał nową księgę rachunkową zawierającą rejestr płac dla dworzani królewskich, którzy po popisach zostali przyjęci do nowej służby na dworze Jana Olbrachta⁷⁷. Siły nadworne pomiędzy 1500 a 1501 r. przeszły reorganizację związaną z przywróceniem stałej liczebności grona dworzani i pokojowców władcy pełniących *servicium curiensium*, która bardzo wzrosła w związku z konfliktami militarnymi, tzw. lwowskim i mołdawskim oraz wysiłkami obronnymi polskiego dworu w czasie działań wojennych w latach 1498–1500. Nastąpiło wtedy przeniesienie zadań wojskowych z gwardii nadwornej na oddziały jazdy zaciężnej pod komendą rotmistrzów, m.in. wcześniej zasłużonych jako *curienses* w służbie na Rusi. W ich skład zaciągały się osoby, które służyły w hufcach nadwornych polskiego władcy w latach 1497–1500⁷⁸.

Na zakończenie tego skrótowego przeglądu problematyki warto zauważyć, że nieznane pozostają rachunki nadworne sporządzone przez Macieja Drzewickiego,

4, k. 1–104. Na tym rejestrze ustalenia dotyczące chorągwi nadwornej u schyłku panowania Jana Olbrachta oparł T.J. Kałużny (*U boku króla*, s. 59–72).

⁷⁴ AGAD, ASK, Oddz. 1, sygn. 26, k. 132v.

⁷⁵ Tamże, Oddz. 1, sygn. 24, k. 39–41v.

⁷⁶ Tamże, Oddz. 85, sygn. 4. Pierwsza część rejestru zawiera popisy dworzani przeprowadzane w okresie od marca 1500 do czerwca 1501 r. Tamże, k. 2–68v. Druga część obejmuje popisy pokojowców królewskich z marca 1500 r. Tamże, k. 90–104. Znajduje się tam adnotacja informująca, że na polecenie władcy fragment rejestru popisowego pokojowców został przekazany i włączony do rejestru prowadzonego przez Piotra Szydłowieckiego w związku z wypłatą przez niego świadczeń za służbę dla pokojowców królewskich. Tamże, k. 89v.

⁷⁷ *Sequitur Regestrum Serenissimi d[omi]ni Johan[n]is Alberti Regis Poloniae per Andream Koszeleczky computum feria quarta post festum sancti Andree Ap[osto]li Anno Domini 1500*. Tamże, Oddz. 1, sygn. 28, k. 2.

⁷⁸ Tamże, Oddz. 85, sygn. 5.

które spisywał, będąc sekretarzem królewskim Jana Olbrachta. Obejmowały one również należności dla dworzan za poczty konne, w tym honoraria dla dostojników wojskowych oraz płace za służbę podczas wyprawy mołdawskiej⁷⁹. Zachowane źródła skarbowe z okresu panowania następcy Kazimierza Jagiellończyka, pomimo swej fragmentaryczności, dają duży wgląd w kształtowanie się wojsk nadwornych oraz rolę militarną polskiego dworu u progu czasów nowożytnych. Kwestie z tym związane wymagają oczywiście dalszego, bardziej szczegółowego omówienia, a przedstawiany zarys jest wstępem do naświetlenia na podstawie materiałów archiwalnych aspektów militarnych problematyki dworu królewskiego Jana Olbrachta.

Résumé

***Curienses* on the army's service in Ruthenia during the reign of John I Albert (Jan I Olbracht) – an outline of source issues**

The accounting records preserved in the Central Archives of Historical Records in Warsaw which refer to the years of the reign of King John I Albert (1492–1501) shed light on the military endeavours at that time by the Polish Royal Court, in response to the threat to the Polish lands posed by the Tatar military excursions and the Moldavian expedition in 1497. They reveal that in the face of the escalating conflict with Turkey, and in order to strengthen the defences of Podolia, the King transferred a unit of *curienses* to Ruthenia in 1495, a unit composed of men with military experience, which was then reinforced with further courtiers. A year later, the King sent another unit of *curienses* to Ruthenia. In 1497, new courtiers joined the military enterprise who had taken part in the expedition to Moldavia. As a result of the defeat at the beginning of 1498, a division of courtiers was immediately formed to defend Lviv, and new men were mobilised, e.g. from Bohemia, who served in Court units in Ruthenia in the years 1498–1500. After that, between 1500 and 1501, the Royal forces underwent reorganisations connected with the return to the previous number of horse courtiers of the Polish Royal Court, which was increased in the period of the escalation of the military conflict with Turkey at the close of the 15th century.

⁷⁹ Przykładowo: Jakub Szydłowiecki odnotował informację o rejestrze prowadzonym przez Macieja Drzewickiego w zestawieniu płac dla Stanisława Szafranca z 1496 r. Kwota zapisanego we wzmiankowanym rejestrze Drzewickiego honorarium dla Szafranca wynosiła tysiąc florenów. Tamże, Oddz. 86, sygn. 2, k. 14.

Nadesłany: 24 IV 2021

Nadesłany po poprawkach recenzyjnych: 15 I 2022

Zaakceptowany: 20 II 2022

Dr Agnieszka Nalewajek

Instytut Historii, Wydział Nauk Historycznych

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

ul. Wóycickiego 1/3, bud. 23, 01-938 Warszawa

e-mail: a.nalewajek@uksw.edu.pl

Bibliografia/Bibliography

Źródła

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Skarbu Koronnego, Oddział 1, Rachunki Królewskie, sygn. 20, 22, 24, 26, 28, 310; Archiwum Skarbu Koronnego, Oddział 85, Rejestry popisowe wojska koronnego, sygn. 1–5; Archiwum Skarbu Koronnego, Oddział 86, Rachunki z przychodów i wydatków na potrzeby wojska, sygn. 2–4

Martini Cromeri De origine et rebus gestis Polonorum libri XXX; Adiecta est in fine eiusdem autoris funebris oratio Sigismundi regis uitam compendiose complexa, Basel 1555

Listy i akta Piotra Myszkowskiego generalnego starosty ziem ruskich króla Jana Olbrachta spisane przez ś. p. Adolfa Pawińskiego, wyd. A. Lewicki, Kraków 1898

Opracowania

Borkowska U., *Dynastia Jagiellonów w Polsce*, Warszawa 2013

Borzemski A., *Siły zbrojne w wołoskiej wojnie Jana Olbrachta*, Lwów 1928

Ferenc M., *Służba wojskowa dworzan Zygmunta Augusta*, [w:] *Dwór a kraj. Między centrum a peryferiami władzy*, red. R. Skowron, Kraków 2003, s. 99–116

Gładysz A., *Militarne aspekty funkcjonowania dworu królewskiego ostatnich Jagiellonów – stan badań i ich perspektywy*, [w:] *Ad perpetuam rei memoriam. Jagiellonowie i ich czasy w historiografii polskiej XVI–XXI wieku*, red. A. Januszek-Sieradzka, Sandomierz 2013, s. 37–57

Gładysz A., *Rejestr dworzan konnych Zygmunta I starego wysłanych do walki z Krzyżakami pustoszącymi Mazowsze na przełomie lipca i sierpnia 1520 roku*, *Przegląd Historyczno-Wojskowy* 21 (2020), z. 4, s. 172–191

Górski K., *Jasiński Jan (ok. 1435–1490?)*, [w:] *PSB*, t. 11, 1960–1961, s. 31

- Grabarczyk T., „*Po racku, po husarsku, z przyprawą tatarską*” – początki przemian wojskowości polskiej u schyłku XV w., [w:] *In tempore belli et pacis. Ludzie – Miejsca – Przedmioty. Księga pamiątkowa dedykowana prof. dr. hab. Janowi Szymczakowi w 65-lecie urodzin i 40-lecie pracy naukowo-dydaktycznej*, red. T. Grabarczyk, A. Kowalska-Pietrzak, T. Nowak, Warszawa 2011, s. 117–128
- Grabarczyk T., *The Polish court banner in the Moldavian expedition in 1497*, *Fasciculi Archaeologiae Historicae* 30 (2017), s. 29–34
- Januszek-Sieradzka A., *Udział konnicy nadwornej Zygmunta Starego w wojnie pruskiej (1519–1521) w świetle źródeł podskarbińskich*, [w:] *Regnum defendo ense et alis tego stricto. Królestwa bronię dobytym mieczem i osłaniam skrzydłami. Malbork w Prusach Królewskich*, t. 1: *Prusy Królewskie i Malbork w okresie staropolskim (1454–1772)*, red. A. Dobry, R. Panfil, Malbork 2021, s. 40–57
- Kaluźny J.T., *U boku króla. Chorągiew nadworna królów Polski u schyłku XV wieku*, *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Historica* 103 (2019), s. 59–72
- Kolankowski L., *Obrona Rusi za Jagiellonów na przełomie XV i XVI wieku*, [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Bolesława Orzechowicza*, t. 1, Lwów 1916, s. 466–480
- Kolankowski L., *Roty koronne na Rusi i Podolu 1492–1572 r.*, *Ziemia Czerwieńska* 1 (1935), s. 141–174
- Kozák P., *Courtiers, diplomats, servants, merchants... Foreigners in account books of the Hungarian court of King Vladislaus Jagiellon from 1494–1495*, *Przegląd Historyczny* 112 (2021), z. 2, s. 293–323
- Łopatecki K., *„Disciplina militaris” w wojskach Rzeczypospolitej do połowy XVII wieku*, Białystok 2012
- Nalewajek A., *Lista wypłat dla dworzan konnych Jana Olbrachta koło Suczawy w 1497 r.*, *Saeculum Christianum* 28 (2021), nr 2, s. 259–265
- Nalewajek A., *O liczebności dworu królewskiego Kazimierza Jagiellończyka w świetle spisów dworzan z 1470 i 1478 r.*, *Res Historica* 52 (2021), s. 61–83
- Papée F., *Jan Olbracht*, Kraków 2006
- Plewczyński M., *Wojny Jagiellonów z wschodnimi i południowymi sąsiadami Królestwa Polskiego w XV wieku*, Siedlce 2002
- Plewczyński M., *W służbie polskiego króla. Z zagadnień struktury narodowościowej Armii Koronnej w latach 1500–1574*, Siedlce 1995
- Senkowski J., *Materiały archiwalne do historii organizacji polskiej siły zbrojnej w drugiej połowie XV wieku przechowywane w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie*, [w:] *Studia i materiały do historii sztuki wojennej*, t. 1, Warszawa 1954, s. 497–521

- Skibniewska J., *Dwór królewski Aleksandra Jagiellończyka w latach 1501–1506*, Lublin 2015
- Sperka J., *Piotr Szafraniec (zm. 1508)*, [w:] PSB, t. 46, 2009–2010, s. 464–468
- Spieralski Z., *Obrona potoczna*, [w:] *Pamiętnik VIII powszechnego zjazdu historyków polskich. Historia wojskowości*, Warszawa 1960, s. 241–249
- Spieralski Z., *Wojskowość polska w okresie Odrodzenia 1454–1576*, [w:] *Zarys dziejów wojskowości polskiej do roku 1864*, t. 1: *Do roku 1648*, red. J. Sikorski, Warszawa 1966, s. 244–351
- Sułkowska-Kurasiowa I., *Polska kancelaria królewska w latach 1447–1506*, Wrocław 1967
- Świeżawski A., *Kościelecki Andrzej (ok. 1455–1515)*, [w:] PSB, t. 14, 1968–1969, s. 398–400
- Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski i in., red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1992
- Urzednicy malopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Kurtyka i in., red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1990
- Urzednicy wojewodztwa ruskiego XIV–XVIII wieku (ziemia halicka, lwowska, przemyska, sanocka). Spisy*, oprac. K. Przyboś, red. A. Gąsiorowski, Kórnik 1987